

Педагогічні погляди М. І. Пирогова щодо реформування системи вітчизняної освіти (до 200-річчя від дня народження)

В. І. Староста, доктор педагогічних наук, професор
Ужгородського національного університету;

В. М. Сомов, доцент Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Проаналізовано основні педагогічні ідеї М. І. Пирогова щодо реформування системи вітчизняної освіти на початку другої половини XIX століття.

Ключові слова: педагогічна думка, М. І. Пирогов.

Староста В. І., Сомов В. М. Педагогические взгляды Н. И. Пирогова относительно реформирования системы отечественного образования (к 200-летию со дня рождения).

Проанализированы основные педагогические идеи Н. И. Пирогова о реформировании системы отечественного образования в начале второй половины XIX века.

Ключевые слова: педагогическая мысль, Н. И. Пирогов.

Starosta V. T., Somov V. M. Pedagogical Ideas of N. Pirogov on the Reform of the Domestic Educational System (the 200th birthday).

Main pedagogical ideas of N. Pirogov on the reform of the domestic educational system at the beginning of the second half of XIX century were analyzed.

Key words: pedagogical thought, N. Pirogov.

Постановка проблеми. Сучасне реформування системи освіти отримує різноманітні оцінки теоретиків та практиків, оскільки очікувані результати не завжди збігаються із поставленою метою. За таких умов виникає необхідність у дослідженні педагогічної спадщини видатних учених, щоб проаналізувати їх підходи та погляди щодо вирішення подібних ситуацій, які раніше виникали на ниві вітчизняної освіти. На нашу думку, у цьому контексті важливо розглянути ідеї та результати такої діяльності видатного вченого-медика і педагога М. І. Пирогова з огляду на його перебування на посаді попечителя Одеського (1856–1858) та Київського (1858–1861) навчальних округів.

Педагогічна спадщина М. І. Пирогова активно вивчалася, наприклад, у працях:

– XIX ст. – П. Ф. Каптерева, К. Д. Ушинського, В. Я. Стоюніна та ін.;

– XX ст. – М. О. Григор'єва, П. І. Калью, Б. С. Пазинича, В. З. Смирнова, С. Н. Старченко та ін.

Аналіз останніх досліджень показує, що не втрачають актуальності педагогічні погляди М. І. Пирогова і тепер. Зокрема, у дисертаційному дослідженні О. А. Горчакової виявлено чинники, що впливали на формування

гуманістичних педагогічних поглядів М. І. Пирогова, розкрито динаміку становлення та розвитку гуманістичної спрямованості педагогічних поглядів ученого:

- 1810–1828 рр. – підготовчо-освітній період;
- 1828–1841 рр. – науково-медична та професорсько-викладацька практика;
- 1841–1856 рр. – період формування цілісної гуманістичної педагогічної концепції вченого;
- 1856–1861 рр. – період її втілення;
- 1861–1881 рр. – період визнання цієї концепції у вітчизняній педагогіці [1, 15].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи полягає в розкритті сутності основних педагогічних поглядів М. І. Пирогова щодо реформування системи вітчизняної освіти на початку другої половини ХІХ століття.

Основна частина. Микола Іванович Пирогов (1810–1881) – видатний вітчизняний лікар і вчений-медик, просвітитель-демократ, реформатор і організатор народної освіти, педагог і суспільний діяч, член-кореспондент Петербурзької академії наук, почесний член і почесний доктор багатьох вітчизняних та іноземних університетів і медичних товариств. У табл. 1 представлено хронологію основних дат життя та творчої діяльності М. І. Пирогова.

Його основні педагогічні погляди висвітлено в працях «Питання життя» (1856), «Про публічні лекції з педагогіки» (1857), «Про методи викладання» (1858), «Погляд на загальний Статут наших університетів» (1861) та ін., у яких М. І. Пирогов розкривав недоліки системи освіти в Російській імперії:

- становий характер та вузькоспеціальну спрямованість. Наприклад, у початкових школах (приходських училищах) навчались діти ремісників і селян, у гімназіях – діти дворян, у повітових училищах – діти купців;
- утилітаризм – вузька спеціалізація за рахунок звуження загальноосвітньої підготовки;
- відірваність навчально-виховного процесу від життя;

Таблиця 1

Основні дати життя та творчої діяльності М. І. Пирогова

<i>Дата</i>	<i>Подія</i>
13.11 (25.11 н. с.) 1810 р.	Народився в Москві у родині військовослужбовця
1828 р.	Здобув вищу медичну освіту в Московському університеті, направляється до міста Дерпт (нині Тарту, Естонія) для підготовки до професорської діяльності
1829 р.	Медичний факультет Дерптського університету присудив М. І. Пирогову золоту медаль за наукові дослідження
1832 р.	Захистив докторську дисертацію
1836–1841 рр.	Працював професором та завідувачем кафедри хірургії Дерптського (Тартуського) університету
Поч. 1841 р.	Обрано професором створеної ним кафедри госпітальної хірургії і патологічної анатомії Петербурзької медико-хірургічної академії
1846 р.	Затверджено у званні академіка Петербурзької медико-хірургічної академії

1847 р.	Виїхав на Кавказ, де російська армія вела війну проти місцевих горян. У польових умовах застосовував ефір при операціях, крохмальну нерухому пов'язку
У жовтні 1854 р.	З групою лікарів добровільно виїхав до Криму в діючу армію
1855 р.	Уперше в історії світової медицини застосував гіпсову пов'язку
1856 р.	Опублікував оригінальну статтю «Питання життя», яка привернула увагу передової громадськості до важливих проблем освіти і виховання
1856 (початок вересня) – 1858 рр.	Призначено на посаду попечителя Одеського навчального округу згідно з наказом царя Олександра II
1858 (18.07) – 1861 рр.	Переведено на посаду попечителя Київського навчального округу
13.03.1861 р.	Звільнено з державної служби без права на пенсію через конфлікт із київським генерал-губернатором і його оточенням. Переїзд у придбану ним садибу в селі Вишня
1862–1866 рр.	Перебування за кордоном
Із 1866 р.	Остаточо поселяється у селі Вишня
Поч. 1881 р.	Важко захворів (злоякісна виразка на слизовій оболонці твердого піднебіння)
23.11 (05.12 н. с.) 1881 р.	М. І. Пирогов помер

- бюрократичний характер керівництва навчально-виховною роботою;
- формалізм та догматичні методи викладання (наприклад, перевага надавалась механічному зазубрюванню);
- недостатній рівень підготовки вчителів;
- відсутність освіти для дорослих (трудового народу) тощо.

Учений пропонує шлях реформування системи освіти, що полягає в таких сформульованих ним ідеях:

- запровадження безстанової, доступної для всіх школи;
- загальнолюдське виховання та ідея людяності як основа виховання. Важливого значення надавав моральному вихованню (формування в учнів волі, дисципліни, почуття обов'язку, честі тощо), здатності людей удосконалювати суспільне та особисте життя, самовихованню, колегіальному управлінню. Вважав, що слід суттєво підняти роль педагогічних рад, розширити їх компетенцію;
- поряд із перевідними екзаменами та екзаменаційними оцінками у формі балів необхідно враховувати систематичну роботу учня упродовж навчального року. Результати цієї річної роботи мають стати визначальним фактором під час переведення учня до наступного класу;
- активні методи навчання (розповідь, бесіда, твори учнів, уміле поєднання наочності й слова та ін.), міжпредметний зв'язок тощо.

М. І. Пирогов виступає проти підкупів в освіті, сприяє відкриттю і сам стає організатором недільних шкіл – безплатних навчальних закладів для трудового народу, де навчали письма, читання, арифметики, природничих та суспільних наук. Першу таку школу він відкрив 11 жовтня 1859 р. у приміщенні Києво-Подільського повітового дворянського училища.

Особливо хвилював ученого недостатній рівень вищої освіти та підготовки вчителів. Він пропонував установити високий рівень вимог до професійних та моральних якостей учителя, оскільки висока моральність педагога є основою моральності дитини. У 1859 р. при Київському університеті організував педагогічну семінарію; ставив питання і розробив план перетворення

Рішельєвського ліцею в Одесі в університет (який і було відкрито у 1865 р.). Для підвищення педагогічної майстерності учителів М. І. Пирогов запровадив взаємні відвідування уроків і обмін досвідом.

Змінити Статут університетів, на думку Миколи Івановича, потрібно з таких причин:

1) недостатня кількість викладачів, особливо у провінційних вузах;

2) розподіл факультетських кафедр та предметів не узгоджується з метою університетської освіти. Наприклад, під час підготовки фахівців технологічних та агрономічних спеціальностей важливо вивчати хімію та інші предмети. Знання прикладної хімії, фізики та природничої історії сприяло б формуванню в студентів наукових основ майбутньої професії та необхідних практичних навичок. На думку Пирогова, для наукової освіти лікарів необхідне вивчення природничих наук, фізики та хімії: «справедливо було б вимагати, аби молоді люди, які прагнуть присвятити себе медицині, спочатку вступали б на фізико-математичний факультет і упродовж 2-х років вивчали б одні природничі науки, фізику і хімію, а потім ... приступили б до занять практичних частин медицини» [2, 222];

3) «випробовування» під час наукового зростання та значна кількість наукових ступенів, які недостатньо придатні до сучасних вимог науки і до міцної наукової освіти. «Наука і спеціальна наукова освіта через значну складність і різноманітність цих ступенів у нас нічого не виграли» [2, 225].

Радить запровадити два наукові ступені: кандидата і доктора.

Для подальшого розвитку вищої освіти М. І. Пирогов пропонує:

– надати право викладачам (доцентам та професорам) безпосередньо користуватися коштами від оплати за навчання студентів; направляти викладачів у закордонні та вітчизняні університети з метою підвищення їх кваліфікації тощо [2, 209];

– суттєво підвищити оплату праці професорсько-викладацького складу. Це дає керівництву моральне право вимагати від підлеглих чіткого виконання поставлених доручень. Проте він застерігає, що простого підняття оплати праці недостатньо. Це тільки сприятиме заповненню вакансій на кафедрах, а необхідно прагнути «підняти значення самої науки в наших університетах і підготувати в достатній кількості істинних її діячів». Він вважає, що слід не фіксувати конкретну оплату праці для доцентів, а надати право університетам визначати її залежно від наукових досягнень та кількості навчальних занять конкретного викладача [2, 206–208];

– надати студентам право обирати лектора курсу, якщо на факультеті один і той самий навчальний курс проводить доцент і професор [2, 209];

– обирати на посаду доцента за конкурсом на 2–3 роки, а потім повторно оголошувати конкурс. Такий підхід дасть змогу брати участь у конкурсі викладачам інших вищих навчальних закладів [2, 208];

– переобирати професора (на 10 років) за таких двох умов: за 15 років перебування на посаді професор має підготувати наукову чи навчальну працю (посібник або монографію), видану і схвалену на вченій раді, а також підготувати під своїм керівництвом як мінімум одного студента до такого

наукового рівня, аби він міг обійняти посаду доцента чи професора [2, 214]. Від себе зазначимо, що під керівництвом М. І. Пирогова було підготовлено 14 дисертацій, присвячених актуальним проблемам хірургії того часу.

Отже, він підкреслює необхідність запровадження вільної конкуренції під час обрання на посаду, але важливого значення надає і матеріальному забезпеченню праці викладача зі сторони держави. Під час конкурсів та виборів рада навчального закладу мусить мати автономію й остаточний висновок про досягнення здобувача. М. І. Пирогов зазначає: «я не бачу ніякої логічної необхідності в затвердженні цих виборів із боку попечителів» [2, 212]. Обов'язок попечителя як контролера – вести контроль за діями ради, аби їх рішення були законні. Він вказує, що колегіальне управління теж має певні недоліки, але це найбільш ефективний механізм розвитку університетської освіти і науки. Такий підхід, на думку вченого, необхідний для зменшення застою в навчальних закладах і буде сприяти притоку свіжих сил.

Висновки. Значна частина висвітлених проблем характерна і для сучасної системи освіти в Україні (недостатній рівень якості освіти у деяких вищих навчальних закладах та їх філіях, проблеми компетентності викладачів, автономії вищих навчальних закладів та гідної оцінки їх діяльності тощо). Таким чином, погляди М. І. Пирогова актуальні, оскільки визначені ним проблеми певним чином характерні й для сучасного стану освіти в Україні й потребують вирішення.

Література

1. Горчакова О. А. Гуманістична спрямованість педагогічних поглядів М. І. Пирогова: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» [Текст] / Горчакова О. А. – Х. : [б. в.], 2000. – 20 с.
2. Собр. литературно-педагогических статей Н. И. Пирогова, вышедших в управление его Киевским учебным округом (1858–1861) [Текст]. – Киев : [б. и.], 1861. – 238 с.